

ANTON HABOVŠTIAK A NÁREČOVÉ VÝSKUMY SLOVÁKOV V ZAHRANIČÍ¹

Ľubica Dvornická

DVORNICKÁ, Ľ. (2024): Anton Habovštiak and Dialectological Research of Slovaks Abroad. In: *Slovenská reč*, 89/2, 40 – 60.

Abstract: During his prolific and creative life, Anton Habovštiak dealt with many topics. The two poles, which are somehow interconnected, are the adaptation of Slovaks abroad and the adaptation of foreign words in Slovak dialects. In our paper, we would like to honour the dialectological researches in Slovak enclaves and diasporas, in which Anton Habovštiak also participated, and to highlight its importance and contribution to the knowledge of the development of Slovak dialects. We also want to point out the interrelation of dialectological projects and their mutual enrichment.

Keywords: dialectology, Anton Habovštiak, Slovak enclaves abroad, research of Slovak dialects abroad.

Článok v skratke:

- Článok je venovaný doterajším nárečovým výskumom v slovenských enklávach s dôležitou dokumentárnou a záchrannou úlohou, na akých sa v Maďarsku, Srbsku a Bulharsku počas svojho života podieľal aj Anton Habovštiak.
- Bližšie sa predstavujú jeho nárečové výskumy v Maďarsku, kde sú spojené s významnými atlasovými projektami: *Atlasom slovenských nárečí v Maďarsku* a so *Slovenským jazykovým atlasom*, a v Srbsku a Bulharsku.
- A. Habovštiak inšpiroval zaradenie krajských obcí do série „krátkych slovníkov najkrajších slovenských nárečí“ a dialektologické výskumy iných bádateľov i vlastné boli preňho základom vzniku autorských krátkych slovníkov obcí Pivnica (Srbsko) a Gorna Mitropolija (Bulharsko).

1. ÚVOD

Pracovné aj osobné okolnosti priviedli Antona Habovštiaka aj ku skúmaniu nárečí Slovákov žijúcich na území dnešného Maďarska, Srbska a Bulharska. Pri pohľade na množstvo terénnych výskumov vykonaných počas tvorivého života nášho kolegu na území Slovenska, sa môžu javiť ako okrajové, no tvoria dôležitú súčasť výskumov slovenských nárečí nielen vo vedeckej činnosti Antona Habovštiaka, ale sú z viacerých hľadísk dôležité pre samotný výskum slovenských nárečí mimo pôvodnej vlasti.

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0114/22 *Slovník slovenských nárečí IV*.

Štatistický úrad Slovenskej republiky uvádza, že Slovenská republika má 5 422 620 obyvateľov (stav k 31. marcu 2024). Podľa údajov na stránke Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí^[1] je počet príslušníkov slovenských národnostných autochtónnych menšín v Českej republike, Chorvátsku, Maďarsku, Poľsku, Rumunsku, Srbsku a na Ukrajine podľa posledného sčítania ľudu (v rokoch 2011 – 2012) cca 262 500 osôb. Uvádzajú sa tam však aj odhady krajanov, kde sa predpokladá, že počet Slovákov v týchto krajinách môže byť až 560 000 – 600 000. Aj odhady počtu Slovákov v západnej Európe a zámorí (1 250 000 – 1 300 000) sa líšia od údajov získaných pri sčítaní (850 268). Predpokladaný počet Slovákov žijúcich v zahraničí je teda podľa oficiálnych údajov cca 1 112 768, podľa odborných odhadov je to ešte podstatne viac, cca 1 810 000 – 1 900 000.

A. Habovštiak v príspevku *Slovenčina a slovenské nárečia v zahraničí* uvádza: „Veď práve mimo územia našej vlasti žije takmer štvrtina slovenského národa, ktorá sa vystaľovala v priebehu stáročí z rozličných slovenských nárečových oblastí a za rozličných okolností a podnes si zachovala reč svojich otcov“ (Habovštiak 1984, s. 35 – 36).

K tejto téme sa veľmi zasvätené vyjadril aj Ján Botík v publikácii *Dolnozemskej Slováci* s podtitulom *Tri storočia vystaľovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*: „Odhaduje sa, že zhruba jedna štvrtina až jedna tretina Slovákov žije v zahraničí. Bez ohľadu na presnosť tohto odhadu podstatná je skutočnosť, že život značnej časti príslušníkov nášho národa sa začal odvíjať mimo územia Slovenska a v inonárodnom prostredí. To nás zaväzuje skúmať nielen okolnosti a príčiny odchodu Slovákov do cudzieho sveta, ale sledovať aj ich ďalšie osudy, poznávať ich vývin v podmienkach novej domoviny, zaznamenávať zmeny, ku ktorým dochádzalo v ich spôsobe života, v ich kultúrnom a psychickom uspošobení“ (Botík 2011, s. 6).

2. NÁREČOVÉ VÝSKUMY V SLOVENSKÝCH ENKLÁVACH

Výskumy nárečí slovenských enkláv a diaspór v iných krajinách sa vo väčšej alebo menšej miere uskutočňovali a uskutočňujú aj na pôde Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV od počiatkov jeho existencie až do dnešných dní a k ich opisu a poznaniu prispeli výskumníci nielen zo Slovenska, ale v hojnej miere aj bádatelia z jednotlivých krajín so slovenskou menšinou.

A. Habovštiak v spomínanom príspevku *Slovenčina a slovenské nárečia v zahraničí* upriamuje pozornosť čitateľov na to, že „práve slovenské nárečia bohato jazykovo-zemepisne členené a zachovávajúce staršie vývinové štádiá slovenského jazyka poskytujú cenný materiál pre poznávanie vývinu slovenského jazyka“ a „sú teda kultúrnou hodnotou, ktorú vyformovali storočia“ (Habovštiak 1984, s. 36). Nie je to „iba“ prehľadová štúdia o dovtedajších výskumoch slovenských nárečí v zahra-

ničí, ale poskytuje v nej aj informácie o miestach výskytu slovenského obyvateľstva hovoriaceho nárečiami či už na kompaktných územiach Dolnej zeme (Maďarsko, vtedajšia Juhoslávia, Rumunsko a Bulharsko), Zakarpatskej Ukrajiny alebo zvyškov osídlenia v Rakúsku spolu so začlenením nárečových typov k slovenským makroareálom a opisom diferenciácie týchto nárečí. V prípade Dolnej zeme bral do úvahy aj otázky genézy týchto nárečí na novom území, čo je problematika dostatočne rozsiahla a zložitá, takže sa iba naznačujú výsledky predošlých analýz materiálu.

Nie je naším zámerom urobiť prehľadovú štúdiu o doterajších výskumoch slovenských nárečí v zahraničí, no aspoň v skratke sa pokúsime spomenúť niektoré mená a (monografické) diela ľudí, ktorí sa zaslúžili o výskum tejto problematiky. Takisto uvedieme viaceré štúdie, v ktorých možno získať ďalšie informácie a literatúru k téme.

2.1. Slovenskými nárečiami v Maďarsku sa zaoberali viacerí lingvisti, ktorí položili základy, na ktorých možno stále stavať: Jozef Štolc (*Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*, 1949; *Slovenské jazykové ostrovy na Dolnej zemi ako predmet jazykovedného výskumu*, 1970); Pavel Ondrus (*Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike*, 1956); Konštantín Palkovič (*Z vecného slovníka Slovákov v Maďarsku*, 1957; *Slovenské ostrihomské nárečia v Maďarsku*, *Zo slovenských nárečí v Ostrihomskej župe*, obe 1984; *Zo slovenských pilišských nárečí v Peštianskej župe*, 1985); István Sipos (*Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hármor-Gemeinden des Bükk-Gebirges*, 1958); Péter Király (*Atlas slovenských nárečí v Maďarsku*, 1993); Mária Žiláková (*Nárečie troch slovenských obcí v Bakonyi s osobitným zreteľom na pozostatky aoristu*, 1986). Vincent Blanár v slovenských enklávach Maďarsku terénnym výskumom zisťoval vlastné mená, výsledky výskumu publikoval monograficky (*Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku*, 1950).

Doterajšie výskumy Slovákov žijúcich na jazykových ostrovoch v Maďarsku od roku 1946 so zameraním na minulé a súčasné podmienky a metódy výskumu sú predmetom štúdie Kataríny Ballekovej (*Nárečové výskumy na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku – Minulé a súčasné podmienky a metódy výskumu*, 2009), ktorá sa dlhodobo aktívne zúčastňuje na skupinových výskumoch. „U Slovákov v Maďarsku sa osvedčil od konca 70. rokov organizovaný skupinový výskum uskutočňovaný tímom explorátorov, medzi ktorými je zastúpený minimálne jeden dvojazyčný spolupracovník (čiže hovoriaci maďarsky i slovensky zároveň) z rovnakej alebo príbuznej zemepisnej, etnokultúrnej oblasti“ (Balleková 2009, s. 163). Spoluautorsky pripravili štúdiu *Súčasný slovakistický výskum vo Výskumnom ústave Slovákov v Maďarsku* Tünde Tušková, Alžbeta Uhrinová a Juraj Rágyanszki (2023). Práve tento ústav stojí od roku 1991 za organizáciou pôvodne národopisných a neskôr interdisciplinárnych výskumných táborov, na ktorých sa zúčastňovali a dosiaľ zúčastňujú viacerí slovenskí výskumníci, okrem iných aj lingvisti.

2.2. Výskumom slovenských nárečí v Srbsku (a prípadne aj v Slavónii) sa takisto zaoberalo veľa lingvistov, ale aj tamojších vzdelancov, významných aj pre slovenskú kultúrnu históriu (napr. Vladimír Hurban Vladimírov – jeho *Jazykovedné práce* uverejňované v rôznych periodikách v rokoch 1927 – 1940 vyšli súhrnne v roku 2014, zostavovateľkou monografického vydania bola A. Marićová a inšpirovali aj vznik dizertačnej práce Juliany Beňovej *Slovenský jazyk a jazyková politika v medzivojnovom období vo Vojvodine (na materiáli VHV)*, 2024). Keďže zoznam výskumníkov by bol aj v tomto prípade rozsiahly, spomeňme aspoň niektoré mená a ich vklad do problematiky výskumu slovenských nárečí v niekdajšej Juhoslávii, predovšetkým v Srbsku, keďže vo Vojvodine žije najpočetnejšia slovenská enkláva: Jozef Štolc (*Reč Slovákov v Juhoslávii*, 1968); Daniel Dudok (*Nárečie Pivnice v Bácske*, 1972; *Čítanka nárečových textov Slovákov v Bácske, Banáte, Srijeme a Slavónsku*, 2010); Michal Filip (*Lexikálne výpožičky z nemeckého a maďarského jazyka v reči Slovákov v Starej Pazove*, 1984 – 1985; *Porekadlá, príslovia, úslovie, nadávky a vyhrážky zo Starej Pazovy*, 1988); Jozef Mlacek (*Z charakteristiky nárečovej frazeológie Starej Pazovy (na základe zbierky Michala Filipa)*, 1988); Anna Marićová (*Slovenské nárečie Starej Pazovy*, 2006; *Slovenská nárečová lexika Starej Pazovy*, 2010; *Slovník pazovského nárečia*, 2011).

Pozornosť výskumom slovenčiny v enklávnom a diasporálnom prostredí vo svete venoval aj Miroslav Dudok (*K začiatkom slovenskej jazykovedy vo Vojvodine*, 1996; *Stav slovenčiny v Juhoslávii a jej výskum*, 1997; *Zachránený jazyk. State o enklávnej a diasporálnej slovenčine*, 2008; *Podoby slovenčiny vo svete*, 2013), viaceré jeho publikácie sa teda netýkajú iba prostredia Vojvodiny či bývalej Juhoslávie.

Stav a perspektívy výskumu slovenských nárečí v Srbsku najnovšie spracovala v rovnomennom príspevku Marína Hríbová (2022). Venuje sa v ňom dialektologickým výskumom od Pastrnkovho výskumu na prelome 19. – 20. storočia po nárečový výskum v rokoch 2014 – 2016, na ktorom sa aj sama podieľala.

So slovenskou enklávou vo Vojvodine súvisí ešte jedno špecifikum. Povedzme to slovami Miroslava Dudka: „Tak dnes pozorujeme jedinečný jazykový fenomén, keď o jazyku a reči Slovákov z Vojvodiny hovoríme ako o osobitnom etniku enklávneho typu, ako o integrálnej časti národnej jazykovej entity, ale aj ako o jedinej slovenskej enkláve na svete, ktorá má svoju vlastnú enklávu (v Austrálii, Kanade, čiastočne v Nemecku a pod.)“ (Dudok 1997, s. 203). Slováci prichádzali do Austrálie v niekoľkých etapách, no toto vystaňhovalstvo nemalo masový charakter. V rokoch 1960 – 1970 sem prišlo za prácou okolo 6 000 Slovákov z Vojvodiny. Aj v tomto novom prostredí sa prejavili ako dynamická a životaschopná komunita, ktorá ihneď naplnila štandard, na ktorý boli členovia tohto spoločenstva zvyknutí vo svojej predošlej vlasti, budovaním inštitucionálnych základov slovenskej menšiny.

2.3. V Jazykovednom časopise publikoval Anton Habovštiak v roku 1954 príspevok *Slovenská dialektológia v rokoch 1938 – 1953*, v ktorom sú podané informácie o výsledkoch dialektologického bádania a prehľad nárečových prác, publikácií a iných príspevkov, uverejnených v spomínaných rokoch. Spomína v ňom aj výskum slovenských nárečí v Bulharsku, ktorý uskutočnil v roku 1949 Vincent Blanár ešte pred povojnovým presídlením obyvateľstva (Habovštiak 1954, s. 99). Ten potom výsledky svojich zistení publikoval vo viacerých vedeckých výstupoch (*Vplyv bulharčiny na jazyk Slovákov a Čechov v Bulharsku*, 1951; *Vývin jazyka slovenskej a českej menšiny v Bulharsku*, 1953; *Jazyk slovenskej menšiny v Bulharsku zo sociolingvistického hľadiska*, 1997).

2.4. Výskumy v Rumunsku sú spojené s menami ako Grigore Benedek (*Slovenské nárečia v stoliciah Salaj a Bihor v Rumunsku*, 1983a; *Slovenské nárečia v Rumunsku*, 1983b); Pavel Rozkoš (*Slovenské bihorské nárečia v Rumunsku*, 1987; *Slovenské nárečia v Rumunsku*, 1995); Pavel Rohárik (*Terminológia remeselníckej výroby v Nadlaku*, 1. časť, 1988; *Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku*, 2. – 3. časť, 2010, 4. – 5. časť, 2016); Konštantín Palkovič (*Príspevok k výskumu rumunských Slovákov*, 1990); novšie Miroslav Hovančík (*Variantnosť jazyka bihorských Slovákov*, 2009). Slovenčine ako materinskému a ako cudziemu jazyku sa venovala Dagmar Mária Anoca (*Slovenčina v Rumunsku*, 2013).

2.5. Ako sa konštatuje v príspevku *K charakteristike slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine*, paradoxne väčšiu pozornosť ako slovenská dialektológia slovenským nárečiam na Zakarpatskej Ukrajine venovali ukrajinskí dialektológovia. Ich pričinením sa získali doterajšie základné poznatky o celkovom charaktere a čiastočne aj o územnom rozšírení týchto nárečí (porov. Bartko – Dzendzelivska – Lipták 1998, s. 5). Práve Josip Oleksijovič Dzendzelivskij (*Slovenské ľudové príslovia a porekadlá z obce Turji Remety. Perečynský okres, Zakarpatská oblasť USSR*, 1971) a Natalija Dzendzelivska (*Slová z detskej lexiky v slovenských nárečiach na území USSR*, 1974; *Fonologický opis východoslovenských nárečí na území Zakarpatskej oblasti USSR*, 1978) spolu s citovanou štúdiou prinášajú poznatky o stave slovenských nárečí v Zakarpatskej oblasti.² Zo slovenských dialektológov, ktorí sa venovali aj výskumu nárečí Slovákov v Zakarpatskej oblasti, spomeňme ešte Štefana Tóbiaka (*K charakteristike nárečia presídlencov z Nového Klenovca na Zakarpatskej oblasti USSR*, 1963) a Ladislava Bartka (*O doterajších výskumoch a niektorých morfológických osobitostiach nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine*, 1998).

² Slovenskí dialektológovia uskutočnili štyri výskumné cesty v rokoch 1996 – 1997 v rámci grantového projektu *Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie*. Vedúcim tohto projektu bol Štefan Lipták a jeho zástupcom Ladislav Bartko. Vďaka nim sú sprístupnené informácie o výskumoch slovenských nárečí v tejto oblasti.

2.6. O výskumoch a stave slovenčiny v Poľsku sa možno dozvedieť viac napríklad z práce Mariána Servátka, ktorý robil začiatkom osemdesiatych rokov sociolinguvistický výskum používania slovenčiny na poľskom území Spiša (*Výsledky doterajšieho bádania slovenského jazyka v Poľsku*, 1993). V tejto štúdii upozorňuje i na tendenciu tabuizovať celú problematiku (Servátka 1993, s. 228).

2.7. Obyvateľstvo slovenského pôvodu žije aj v západoeurópskych krajinách a početná diaspóra v zámorí (v USA, Kanade, Argentíne, Brazílii a v Austrálii). Anton Habovštiak v tejto súvislosti píše: „O charaktere nárečí, respektíve o vývine slovenského jazyka v týchto krajinách však nemáme bližšie údaje, preto z jazykového hľadiska ani nemožno charakterizovať tamojší stav. Treba iba ľutovať, že sa jazykovej situácii na miestach so slovenskými obyvateľmi nevenovala primeraná pozornosť a že táto otázka ostáva aj naďalej úlohou slovenskej dialektológie či sociolinguistiky“ (Habovštiak 1984, s. 38).

Výskumu slovenských nárečí v susednom Rakúsku následne venoval pozornosť už viackrát spomínaný Konštantín Palkovič (*Slovenské nárečia v Rakúsku*, 1986; *O Slovákoch v Rakúsku a o ich nárečí*, 1987; *Z výskumov slovenských nárečí v Rakúsku*, 1998), ale aj Slavomír Ondrejovič (*Z výskumu Slovákov a slovenčiny v Dolnom Rakúsku*, 1996; *Z výskumu „zabudnutej“ slovenskej menšiny v Dolnom Rakúsku*, 1998) a Pavol Žigo (*Areálové vplyvy na nárečovú lexiku na slovensko-rakúskom pomedzí*, 1998; *Lexikálne prevzatia na slovensko-rakúskom pomedzí*, 2001). Zásluhou výskumnej dvojice Louise Hammerová – Ivor Ripka sa podarilo splniť ďalšiu časť tejto úlohy slovenskej dialektológie. V r. 1989 a 1991 sa terénnym výskumom nárečových prejavov amerických Slovákov v severovýchodných štátoch USA, v západnej Virgínii a v Kentucky zozbieral materiál od 44 informátorov. Súčasťou publikácie, ktorá bola na základe tohto výskumu pripravená (*Speech of American Slovaks – Jazykové prejavy amerických Slovákov*, 1994), je aj rozbor jazyka amerických Slovákov. Ivor Ripka sa tejto téme venoval aj vo viacerých svojich vedeckých štúdiách.

Popri monografiách a príspevkoch v slovenských periodikách rôzneho typu chceme upozorniť aj na inštitucionalizované periodiká (vedecké zborníky – napr. Zborník Spolku vojvodinských slovakistov, zborníky z vedeckých podujatí ap.), ale aj rôzne regionálne kalendáre s ročnou periodicitou (Pazovský kalendár, Čabiansky kalendár a iné), ktoré poskytovali a poskytujú priestor na publikovanie odborných a vedeckých príspevkov, v ktorých sú často zachytené výsledky výskumov či už jazykových, nárečových alebo národopisných približujúcich jazyk a duchovnú kultúru Slovákov žijúcich v zahraničí. Nezastupiteľnú úlohu pre tieto spoločenstvá zohrávajú krajanské spolky, krajanské (niekedy internetové) televízne alebo rozhlasové vysielanie, takisto cirkevné spoločenstvá a národnostné školstvo.

Zámerne sme v tejto časti obišli meno Antona Habovštiaka, ktorý v rôznych obdobiach pracovného života uskutočnil výskumy v Maďarsku, Srbsku (vtedajšej Juhoslávii) a Bulharsku. Pokúsime sa predstaviť ich špecifiká a vzájomnú prepojenosť dialektologických výskumov a projektov, ako sa odrazili aj v jeho práci.

3. VÝSKUMY ANTONA HABOVŠTIAKA V MAĎARSKU

Pri výskumoch slovenských nárečí v Maďarsku je meno Antona Habovštiaka spojené s dvoma atlasovými projektmi – *Atlasom slovenských nárečí v Maďarsku* (ďalej aj ASNM) a *Slovanským jazykovým atlasom* (ďalej aj OLA).

3.1. *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku* (dvojazyčný atlas v slovensko-nemeckom vydaní – *Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*) bol vydaný v roku konania 11. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave (1993), na ktorom bol aj predstavený. Jeho spleť osud sa začal myšlienkou v roku 1903, keď Jazykovedná komisia Maďarskej akadémie vied pôvodne naplánovala výskum slovenských nárečí v Maďarsku.

Po druhej svetovej vojne v roku 1946 sa konali výskumy slovenských lingvistov (J. Štolc, V. Blanár, P. Ondrus, K. Palkovič), ktoré sme už spomenuli v predošlej časti, a zachytili stav slovenských nárečí azda v poslednej chvíli pred zásadnými zmenami spôsobenými mimojazykovými faktormi, ako bola povojnová slovensko-maďarská výmena obyvateľstva (vystaľovalo sa vyše 73 000 Slovákov) a silná hospodárska migrácia, ktorá sa začala v roku 1965, či miešané manželstvá. „Následkom bolo, že počet obyvateľov dovtedy uzavretých osád poklesol na 60, ba až na 20 percent“ (ASNM 1993, s. 110).

Práce na projekte ASNM³ sa začali v roku 1949 a ich vedením bol poverený profesor Péter Király. Odborným poradcom v začiatkoch projektu bol významný maďarský slavista slovenského pôvodu, rodák z Tvrdošína, profesor István Kniezsza. Celý rukopis slovenského jazykového atlasu aj s mapami bol pripravený do tlače už v roku 1965. Na svoje vydanie však musel čakať takmer 30 rokov. Zodpovednou redaktorkou tohto diela sa stala Anna Divičanová. Patrí medzi prvé publikácie Slovenského výskumného ústavu Zväzu Slovákov v Maďarsku, ktorý teraz pôsobí pod názvom Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe a bol založený v roku 1990. Atlas bol publikovaný v podobe, ako ho autori (Péter Király, ktorý viedol výskumné práce od počiatku a je hlavným redaktorom diela; František Gregor, ktorý je spoluautor mapovej i komentárovej časti atlasu, a historik Erik Fügedi, ktorý spracoval dejiny osídlenia lokalít z bodovej siete ASNM) v šesťdesiatych rokoch zostavili.

Bodová sieť ASNM zahŕňa 48 bodov, hoci sondážny výskum s dotazníkom obsahujúcim asi 200 javov sa robil približne v 120 lokalitách. Každú lokalitu z bo-

³ Pôvodné predstavy predpokladali nielen monografické výstupy, ale aj vznik atlasov srbských, chorvátskych a slovenských nárečí (porov. ASNM 1993, s. 5).

dovej siete atlasu navštívili výskumníci najmenej trikrát: najprv počas sondážneho výskumu, potom počas samotného výskumu a napokon sa robili takzvané kontrolné práce⁴ (ASNM 1993, s. 12). Na tieto terénne výskumy⁵ a taktiež na kontrolné práce boli pozvaní aj slovenskí jazykovedci. Zhodou okolností obidvaja zúčastnení, teda A. Habovštiak aj Š. Ondruš, by v tomto roku (2024) dosiahli vek 100 rokov. Výskum v jednotlivých lokalitách robil zvyčajne jeden dialektológ. Péter Király v úvodnej štúdii *Koncepcia Atlasu slovenských nárečí v Maďarsku* uvádza body, v ktorých vykonávali výskumy spoločne vždy dvaja odborníci: Péter Király s Antonom Habovštiakom v bode číslo 28, čo je lokalita Patverec/Patvarc v Novohradskej župe (Nógrád) v Maďarsku, so Šimonom Ondrušom v lokalitách Háromhuta (41, Zemplínska župa – Zemplén) a Nyíregyháza (44, Szabolcska župa). „Kontrolné práce konali Ferenc Gregor a Péter Király, pri kontrole nárečí so stredoslovenským nárečím pomohli A. Habovštiak a sčasti Š. Ondruš“ (ASNM, s. 11).

3.1.1. Výskum v lokalite Patverec/Patvarc a ani spomenuté kontrolné práce nie sú jediným prínosom Antona Habovštiaka k *Atlasu slovenských nárečí v Maďarsku*.

Ešte v roku 1989 tesne pred politickými zmenami, ktoré prebehli v novembri toho roku, v Literárnom týždenníku informoval A. Habovštiak v článku s názvom *Slovenské nárečia v Maďarsku* o príspevku Pétra Királya (*Atlas slovacích dialektov v Maďarsku*, 1963), v ktorom oboznámil slavistickú verejnosť o stave prípravných prác nad Atlasom slovenských nárečí v Maďarsku, ale aj „o pozoruhodných výsledkoch, ktoré súvisia so spracovaním takéhoto náročného lingvistického projektu“ (Habovštiak 1989b, s. 5).

Anton Habovštiak v závere tohto článku kladie zásadné otázky a veľmi jasne a naliehavo sa vyjadruje k dlhu Slovenska a jeho inštitúcií voči tomuto dielu: „Po skončení prác na Atlase slovenských nárečí v Maďarsku sa dokonca objavili zvesti, že autor svoje priam životné dielo ponúkol na vydanie slovenským vydavateľstvám. Tento atlas však dosiaľ nevyšiel ani u nás, ani v nijakom maďarskom vydavateľstve, slovom, nedostal sa do našich rúk možno aj našou vlastnou vinou (...) Ak je to naozaj tak, treba to pokladať za našu neodpustiteľnú chybu“ (Habovštiak 1989b, s. 5). Ďalej ešte apeluje na naše kultúrne inštitúcie, aby „spracované dielo neostalo iba archívnym depozitom neprístupným pre širšiu verejnosť“ (s. 5).

O to radostnejšie privítal o štyri roky vydanie ASNM v *Literárnom týždenníku* v recenzii s jasavým názvom – *Atlas predsa vyšiel*. Naznačuje v nej aj politické príčiny takmer tridsaťročného zdržania pri vyjdení už pripraveného diela (1993b, s. 4). A. Habovštiak sa usiloval o popularizáciu ASNM aj medzi širšou kultúrnou verej-

⁴ Výskum robil zvyčajne jeden dialektológ a kontrolné práce vždy dvaja.

⁵ Materiál v skúmaných lokalitách sa zbieral podľa Dotazníka pre výskum slovenských nárečí (1947), ktorý zostavili Eugen Pauliny a Jozef Štolc pre *Atlas slovenského jazyka*. Keďže bol pripravený na výskum hláskoslovnej a tvaroslovnej roviny, doplnilo sa okolo 50 otázok týkajúcich sa slovného fondu. *Dotazník pre výskum slovenských nárečí II* autorov A. Habovštiaka a F. Buffu vyšiel v roku 1964, keď už bola ukončená nielen výskumná fáza, ale aj spracovanie získaného materiálu pre ASNM.

nosťou a ďalšie recenzie publikoval napr. v *Knižnej revue* (1993c) a neskôr v periodiku *Slovenský juh* (1998d).

3.1.2. Význam tohto diela pre slovakistickú a slavistickú lingvistiku je nesporný. Najdôležitejšie zovšeobecňujúce poznatky o slovenských nárečiach na území Maďarska možno zhrnúť nasledovne:

- ASNM podáva obraz o charaktere slovenských nárečí a ich diferenciácii na území Maďarska, zachytáva synchrónny stav; „Slovenské nárečia v Maďarsku netvoria geograficky súvislý celok, nie sú ani kompaktnými jazykovými ostrovmi, ale pozostávajú väčšinou z jednotlivých izolovaných a maďarským obyvateľstvom obkľúčených obcí“ (ASNM 1993, s. 7);

- ASNM poskytuje relevantné údaje ku skúmaniu otázok miešania nárečí, jazykovej integrácie, problematike bilingvizmu (obce sú dvojjazyčné);

- ASNM zaznamenáva starší stav slovenských nárečí a zachytáva jazykové zvláštnosti, ktoré sa na území Slovenska nevyskytujú.

Vklad slovenských dialektológov pri výskumoch i kontrolných prácach, ale aj slovenskej dialektológie ako inšpirátorky (využitie dotazníka, predošlých výskumných prác J. Štolca a P. Ondrusa, ktoré zavážili pri výbere lokalít) uvádza v úvodných častiach ASNM sám Péter Király.

3.2. O histórii, význame a prínosoch *Slovanského jazykového atlasu*, významného slavistického lingvogeografického projektu, sa už veľa písalo. Výborným zdrojom informácií nielen o priebehu prác na projekte, ale aj o úlohách jednotlivých lingvistov a krajín zúčastnených na prácach v OLA sú správy priamych účastníkov zasadnutí od jeho počiatkov. Vtedajšie Československo na prvých stretnutiach predsedníctva a pléna Medzinárodnej komisie pre OLA zastupovali J. Bělič, B. Havránek, E. Pauliny, v roku 1961 v Prahe aj J. Štolc (informačne bohaté správy písali v tých rokoch napr. J. Bělič v časopise *Slavia*, S. Utěšený v časopise *Slovo a slovesnost*, E. Pauliny v *Jazykovednom časopise*).

Anton Habovštiak bol dlhoročným členom medzinárodnej pracovnej skupiny a neskôr aj Medzinárodnej komisie OLA. Slavomír Utěšený ho uvádza medzi členmi medzinárodnej pracovnej skupiny, ktorá pod vedením Medzinárodnej dialektologickej komisie (predsedal jej R. I. Avanesov) v roku 1963 zostavila prvý návrh dotazníka pre *Slovanský jazykový atlas* (porov. Utěšený 1963, s. 286). Pôsobil v tomto projekte teda už vo fáze prípravy dotazníka a zbierania materiálu podľa tohto dotazníka. A. Habovštiak v správe *Medzinárodná konferencia v Sarajeve* (Habovštiak 1965, s. 56) informoval, že na tomto stretnutí sa pripravil na vydanie kompletný Dotazník OLA (*Voprosnik Obščeslavianskogo lingvističeskogo atlasa*, 1965), pomocou ktorého sa uskutočnil terénny výskum vo všetkých lokalitách bodovej siete OLA.

Do prác na *Slovanskom jazykovom atlase* boli zapojení aj slavisti z neslovanských krajín (napr. Albánsko, Maďarsko, Nemecko, Rumunsko, Rakúsko, Ta-

liansko), ich mená sú uvedené v spomínaných správach. V tejto fáze prác na OLA bola súčasťou pracovných štruktúr OLA aj subkomisia pre neslovanské územia. Aj v tejto spolupráci zastupoval Maďarsko v projekte práve Péter Király. V Maďarsku je pre OLA vybraných osem slovanských bodov – štyri srbské a chorvátske, jeden slovinský a tri slovenské. Body, ktoré v OLA reprezentujú slovenské nárečia v Maďarsku, sú Vértesszöllös⁶ (Síleš/Séleš, bod č. 154), ktorý má západoslovenský nárečový typ, Galgaguta (Guta, bod č. 155) so stredoslovenským typom nárečia a Óhuta (Stará Huta, bod č. 156), ktorej nárečie je východoslovenského typu.

A. Habovštiak vykonal výskum pre *Slovanský jazykový atlas* nielen v štyroch obciach na území Slovenska⁷, ale v roku 1969 spolu s Péтром Királyom aj v obci Vértesszöllös (Síleš). Informáciu *O jednom výskume* podal v *Matičnom čítaní* (1970, s. 3). Pripomína tam i to, že výskum podľa dotazníka OLA je náročná vec. Dotazník totiž obsahuje 3 454 otázok. Je pripravený v ruštine a položiť také množstvo otázok zameraných na zisťovanie hláskoslovných a tvaroslovných zvláštností slovanských jazykov, na problematiku prozódie, tvorenia slov, lexiky, sémantiky a syntaxe si vyžaduje nielen pripraveného explorátora, ale aj čas a spôsobilých informátorov.

O význame spoluúčasti Antona Habovštiaka v *Slovanskom jazykovom atlase* od prác pri vytváraní dotazníka, cez nárečové terénne výskumy, prácu v medzinárodnej pracovnej skupine a medzinárodnej komisii, až po tvorbu konkrétnych máp a vklad do slavistického výskumu porov. príspevky P. Žiga a M. Chochola v tomto čísle. Tu sa chceme zamerať iba na jedno zrnko z tejto bohatej úrody. Aj v takej jednoduchšej správe *O jednom výskume* našiel A. Habovštiak miesto nielen na všeobecné informácie o projekte OLA, na charakteristiku obce Síleš (Vértesszöllös), na generačný prierez Slovákov v spojitosti so znalosťou slovenského nárečia, ale aj na charakteristiku nárečového typu obce a charakteristiku nárečia z lexikálno-sémantického hľadiska. Poukazuje aj na to, že „nárečie obce Vértesszöllös i okolitých obcí je takým typom nárečia, ktorý sme na Slovensku nezachytili, a cieľom Slovanského jazykového atlasu je výskum a spracovanie všetkých nárečových skupín“ (Habovštiak 1970, s. 3).

Význam výskumov Antona Habovštiaka v Maďarsku sa nedá merať len počtom skúmaných lokalít. Dôležitá je aj inšpirácia, podpora pri projektoch a prejavovaná vedecká prajnosť.

⁶ V súčasnosti je názov obce štandardizovaný v podobe Vértesszöllös.

⁷ Boli to obce Klubina (v r. 1969, bod 215); Krivá (v r. 1966, bod 216); Liptovský Ján (v r. 1965 a 1966, spolu so S. Utěšeným, bod 218) a Horná Ždaňa (v r. 1969, bod 219).

4. ANTON HABOVŠTIAK A KRÁTKE SLOVNÍKY SLOVENSKÝCH NÁREČÍ OBCÍ PIVNICA A GORNA MITROPOLIJA

Nasledovné výskumy Slovákov v zahraničí sú do istej miery vnútorne prepojené s iným dielom, na ktorom sa koncepčne i autorsky A. Habovštiak podieľal – so *Slovníkom slovenských nárečí*. Nebude však reč o zväzkoch tohto slovníka. V edícii krátkych slovníkov najkrajších slovenských nárečí vyšli tri diely tejto série „... podľa Antona Habovštiaka“. Prvý z nich bol *Krátky slovník nárečia slovenského oravského* (1995) a ďalšie dva zväzky spracúvajú lexikálne bohatstvo slovenských nárečí vo vojvodinskej obci Pivnica a v bulharskej Gornej Mitropoliji.⁸

Ivan Hudec v slove vydavateľa v prvom zväzku tejto série približuje koncepciu projektu ako spojenie konkrétnej osobnosti s „jej“ nárečovým slovníkom a vlastným ponímaním nárečovo-jazykových pravidiel (Hudec 1994, s. 149). Takisto dúfa, že „[p]rvý diel krátkych nárečových slovníkov podľa osobností azda nevyvolá žiarlivé reakcie jazykovedcov, ktorí by vari priveľmi zakademičtili takýto zámer; nech by ho aj zdokonalili, bojím sa, že by ho ukrátili na štýlovej pôsobitosti, čajsi inžinieri v najpríjemnejšom slova zmysle“ (Hudec 1994, s. 150). Tieto obavy zrejme časom pominuli a viacerí lingvisti sa napokon podieľali na príprave jednotlivých krátkych slovníkov (A. Habovštiak, K. Palkovič, I. Ripka). A tak Ivan Hudec v doslove ku *Krátkemu slovníku nárečia slovenského pivnického podľa Antona Habovštiaka* píše: „Počas prípravy posledného v tucte krátkych slovníkov slovenských nárečí autor oravského-krivianskeho slovníčka Dr. Anton Habovštiak prišiel s návrhom, aby sme rozšírili náš pôvodný zámer vydať slovníčky najtypickejších nárečí zo slovenských írečitých obcí, ktoré spracúva jedna z významných slovenských kultúrnych osobností, o naše krajanské obce v cudzine“ (Hudec 1997, s. 229). Táto zásluha Antona Habovštiaka možno nie je až taká známa ako iné.

Okrem profesionálneho záujmu prispeli k záujmu A. Habovštiaka o skúmanie slovenských nárečí na Dolnej zemi aj osobné dôvody. Vyjadruje sa k nim v obidvoch krátkych slovníkoch nárečia slovenského. V slovníku pivnického nárečia píše: „Priznávam sa, že k slovenským nárečiam, ktoré sa udržali na Balkáne, mal som aj istý citový vzťah. Okrem iného preto, že môj nebohý svokor Michal Kuchárik pôsobil niekoľko rokov pred prvou svetovou vojnou i po nej ako učiteľ na ľudovej škole na niekoľkých miestach v Báčke. Po nástupe do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV od päťdesiatych rokov som sa zamerával aj na explorátorskú aktivitu slovenských enkláv v cudzine, najmä na ich výskum v Maďarsku a Bulharsku. Osobitne som si všímal aj nárečia na území niekdajšej Juhoslávie a sledoval výskumy, ktoré vykonávali iní bádatelia“ (Habovštiak 1997, s. 10 – 11). Podobne v gornomitropoljskom slovníku sa možno dočítať: „Na tomto mieste sa prísťahovaným z Bulharska prizná-

⁸ Názov obce Gorna Mitropolija má v texte rôzne podoby, keďže rešpektujeme pri citovaní z rôznych zdrojov autorský zápis. Podobne postupujeme aj v iných prípadoch.

vam, že vzťah k reči obyvateľov G. Mitropolie vo mne zvrúcnel, keď medzi jednou z rodín (rodina Kupcovcov) a mojou rodinou sa vyvinuli aj rodinné zväzky. Odttedy som nadobudol k tomuto nárečiu ešte intenzívnejší citový vzťah“ (Habovštiak 1998a, s. 9).

Každý z týchto slovníkov zároveň reprezentuje iný spôsob získavania spracúvaného materiálu.

4.1. *Krátky slovník nárečia slovenského pivnického podľa Antona Habovštiaka* (14. diel; 1997) je výsledkom spracovania výskumov iných bádateľov. „S prípravou materiálu pre lexikálne spracovanie som začal už v šesťdesiatych rokoch, pričom som sa opieral najmä o spoľahlivé záznamy Pavla Žihľavského, rodáka z Pivnice, ktorý sa zameriaval na výskum pivnického nárečia z lexikálneho aspektu. Pri spracúvaní časti slovnej zásoby tohto nárečia boli mi dobrým prameňom aj spomenuté knižné monografie J. Štolca, najmä však Daniela Dudoka. Na základe takto získaného materiálu som pristúpil k spracovaniu tohto slovníčka“ (Habovštiak 1997, s. 11 – 12).

Slováci sa v Bácske začali usádzať v polovici 18. storočia, ako uvádza J. Štolc v publikácii *Reč Slovákov v Juhoslávii*: „Pivnica bola na začiatku XVIII. storočia srbská obec. Slováci sa začali osídľovať r. 1790 z Nitrianskej, Prešporskej, Komárňanskej, Vesprémskej a Stolnobelehradskej (Székesfehérvárskej) stolice.⁹ Založili novú osadu, ktorú na rozdiel od Starej Pivnice, v ktorej bývali Srbi, nazvali Nová Pivnica. Obidve časti obce spolu sa volali Pivnice v množ. čísle (t. j. Stará i Nová Pivnica). V roku 1953 mala Pivnica 5 653 obyvateľov, z toho 4 678 Slovákov. V r. 1961 bolo v Pivnici 5 541 obyvateľov, z toho 4 200 Slovákov“ (Štolc 1968, s. 36).

Tieto dôležité údaje sa prirodzene brali do úvahy pri určovaní pivnického nárečového typu. Opierali sa o ne J. Štolc i D. Dudok a ich zistenia A. Habovštiak prezentuje v kapitole *O vývine nárečia v Pivnici*. Sám sa k základnému charakteru pivnického nárečia vyjadril nasledovne: „Takto sa napokon v jednotlivých rovinách jazykovej stavby postupne udomáčňovali prvky, ktoré svojím pôvodom poukazujú na viaceré nárečové oblasti terajšieho Slovenska. Ich slovenský charakter s prevládajúcimi západoslovenskými nárečovými znakmi je však viac ako presvedčujúci“ (1997, s. 38).

4.2. *Krátky slovník nárečia slovenského gornomitropol'ského podľa Antona Habovštiaka* (19. diel; 1998a) je výsledkom vlastného terénneho výskumu autora, ktorý začal v roku 1959. Vtedy v rámci služobnej cesty navštívil aj obec Gorna Mitropolija, kde sa zameriaval na výskum tamjšieho nárečia, hlavne jeho slovnej zásoby. Ako píše A. Habovštiak: „Tento materiál som si neskôr dopĺňal aj počas súkromných ciest a v nasledujúcich rokoch v styku so Slovákami, ktorí sa z tejto obce presťahovali na Slovensko“ (1998a, s. 8 – 9).

⁹ Pri týchto údajoch vychádza z viacerých citovaných zdrojov (F. Kutlík, A. Petrov, A. Vereš, J. Maliak).

Výskum robil na základe *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí 1*, ktorý pre *Atlas slovenského jazyka* zostavili E. Pauliny a J. Štolc (Bratislava 1947). Pri výskume gornomitropoľskej lexiky využíval aj *Slovníkový dotazník pro nářečí českého jazyka* (1954, 1955, 1958) a *Kwestionariusz do badań słownictwa ludowego* (1958). Neskôr potom aj *Dotazník pre výskum slovenských nárečí 2* (1964), ktorý pre lexikálny zväzok ASJ zostavil práve A. Habovštiak. Poznatky získané na základe týchto výskumov uverejnil v štúdiách *K charakteristike slovnej zásoby slovenského nárečia v G. Mitropolii (Bulharsko)* v časopise *Slavica Slovaca* (1968) a *Nárečie Gornej Mitropolie s osobitným zreteľom na slovnú zásobu* (1994), ktorú vydal v *Ročenke Spolku Slovákov z Bulharska*.

Získavanie materiálu prebiehalo najmä v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch. A. Habovštiak však upozornil na to, že „z roka na rok sa jazykový materiál zaznamenával ťažšie, lebo väčšina obyvateľstva sa presťahovala na viaceré miesta Slovenska¹⁰ a zvyšná časť obyvateľstva sa v bulharskom prostredí čoraz viac asimilovala. S ohľadom na súčasný stav majú údaje z G. Mitropolie dokumentárny charakter a každý autentický doklad naozaj osobitnú cenu. Majú však význam aj z iných príčin. Je to vzácny materiál, ktorý sa dá využiť pri štúdiu vývinu slovenského jazyka v inorečovom prostredí. Zároveň je pozoruhodné, že v reči obyvateľov G. Mitropolie sa udržal starší stav v širšom rozsahu ako v nárečiach na území Slovenska. A práve zo spomenutých príčin je potrebné nielen charakterizovať, ale aj dokumentovať nárečie tejto slovenskej jazykovej enklávy“ (Habovštiak 1998a, s. 11).

Zatiaľ čo do Pivnice niektorí novousadlíci prišli priamo zo Slovenska, iní prežili i niekoľko desaťročí na iných miestach, kým sa tam natrvalo usídlili. Ani slovenská enkláva v Bulharsku nevznikla priamym osídlením zo slovenskej domoviny. „Slovenská menšina sa dostávala do nového prostredia vo väčších i menších skupinách z Nadlaku (Rumunsko), Komlóša (Maďarsko), Kovačice, Hajdučice, Starej Pazovy a Padinej (Juhoslávia). Je preto celkom prirodzené, že v nárečí slovenskej enklávy v Bulharsku sú aj také prvky, ktoré sa tu dostali z reči Slovákov z toho prostredia, kadiaľ Slováci prechádzali, resp. kde sa dlhšie zdržiavali. V nových sídliskách Slovákov v Bulharsku sa postupne utvárala aj pomerne jednotná reč“ (Habovštiak 1998a, s. 14).

Charakteristiku nárečových prvkov obce uvádza autor v štúdiu *Gorna Mitropolia – slovenská enkláva v Bulharsku z jazykového hľadiska* nasledovne: „Boli to ná-

¹⁰ V tejto súvislosti sú zaujímavé údaje zverejnené na portáli *Slovenské zahraničie*, ktorý spravuje Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí. „Príslušníci slovenského etnika v Bulharsku neboli ani nie sú objektom štatistického zisťovania. Zo súpisu rodín publikovaného v monografii J. Michalka *Naši v Bulharsku* (1936) však vyplýva, že ku koncu roku 1935 žilo v administratívnej oblasti Plevensko okolo 1 600 Slovákov. V jednotlivých obciach bol ich počet nasledovný: Gorna Mitropolja – 149 rodín, 619 osôb; Mrtvica (Poden) – 72 rodín, 297 osôb; Brašljanica – 56 rodín, 232 osôb; Vojvodovo – 30 rodín, 104 osôb. Po druhej svetovej vojne ich počet prerástol 2-tisíc osôb. Súčasné odhady počtu osôb slovenského pôvodu sa pohybujú okolo čísla 250.“^[2]

rečové znaky južnostredoslovenského nárečového typu s jazykovými znakmi príznačnými pre Novohradskú a Hontiansku stolicu, ale aj pre oblasti, ktoré s týmito stolicami súvisia (Tekov, Zvolen, predovšetkým jeho južná polovica, a Gemer)“ (Habovštiak 1998b, s. 63).

4.3. Štruktúra slovníčkov „... podľa Antona Habovštiaka“ zodpovedá štruktúre prác, ktoré v rôznom rozsahu prinášajú opisy konkrétnych lokalít alebo menších nárečových celkov v slovenskej dialektologickej tradícii. Rozsah zodpovedá typu série „krátkych slovníčkov“, čím sa informácie nutne zhutňujú a zostručňujú. Autor však vždy prezentuje dovtedajšie výskumy enkláv na Dolnej zemi, v krajine, z ktorej materiál slovníkovo spracúva, informuje o použitých a spracúvaných zdrojoch, či už sú prevzaté alebo vlastné. V kapitolách venovaných dejinám obcí spomína základné okolnosti súvisiace s príchodom slovenských osadníkov, hovorí o národnostnej štruktúre obce a o zmenách v priebehu ich existencie, podáva štatistické informácie a údaje o spôsobe života a práce, školstve a konfesionalnej príslušnosti prisťahovaných Slovákov a vplyve týchto okolností na zachovanie slovenčiny ako ich dorozumievacieho prostriedku. Súčasťou slovníčkov sú kapitoly o charakteristických znakoch pivnického a gornomitropolského nárečia predovšetkým z hľadiska hláskoslovnia a tvaroslovnia.

V obidvoch slovníkoch charakterizuje slovnú zásobu obce s ohľadom na slovenské makroareály. V tejto časti venuje osobitnú pozornosť prevzatiam z rôznych jazykov, najmä latinčiny, nemčiny, maďarčiny a srbčiny alebo bulharčiny¹¹.

V diele Antona Habovštiaka je téma lexikálnych prevzatí výrazne prítomná. Je napokon spoločná pre slovenské nárečia doma i v enklávach. Venoval sa jej vo viacerých štúdiách, napr. *Slová cudzieho pôvodu v slovenských nárečiach* (1981); *Geografické rozšírenie hungarizmov v slovenských nárečiach* (1979); *Slová latinského pôvodu v slovenských nárečiach*, 1983; *Germanizmy v slovenských nárečiach* (1987); *Slová nemeckého pôvodu v slovenských nárečiach* (1988b); *Jazykový zemepis a germanizmy v slovenských nárečiach* (2000). Práce na ASJ 4 a OLA výrazne prispeli k záujmu A. Habovštiaka o túto problematiku. Skúmal vzájomné prepojenia slovenčiny s východo- a južnoslovanskými jazykmi: *Slovensko-inoslovanské lexikálne vzťahy* (1973); *Slovná zásoba slovenčiny s osobitným zreteľom na balkánske jazyky* (1988a); *Slovenčina a východoslovanské jazyky* (1990); *O niektorých zvláštnostiach*

¹¹ Pri charakteristike slovnej zásoby gornomitropolského nárečia je dôležité upozornenie autora k zaradeniu niektorých prevzatí k bulharizmom: „Tu treba ešte pripomenúť, že nie všetky slová, čo sme práve uviedli, pokladáme za slová bulharského pôvodu. Ich pôvod v istých prípadoch je rozmanitý a sú medzi nimi napr. aj slová tureckého, gréckeho i ruského pôvodu. Vo viacerých prípadoch zas ťažko jednoznačne povedať, či slovo preniklo do nárečia priamo z bulharčiny alebo či ho Slováci prebrali už aj napr. na území Juhoslávie. Je známe, že slovná zásoba bulharčiny i srbochorvátskeho jazyka sa v istých prípadoch nápadne zhoduje, a preto pri hodnotení slovnej zásoby nedá sa vždy jednoznačne určiť, ktorý jazyk vplýval ako primárny a ktorý bol sekundárny“ (Habovštiak 1968, s. 309).

slovenskej a východoslovenskej slovnej zásoby (1991); *Zo slovenskej lexiky (s osobitným zreteľom na slovinčinu a juhoslovenské jazyky)* (1989a); takisto aj cudzie prevzatia v období predveľkomoravského vývinu jazyka: *Lexikálne prevzatia neslovenskej proveniencie v predveľkomoravskom období* (1992); *Niektoré slová cudzej proveniencie spred veľkomoravského obdobia* (1998c). Napokon tieto výskumy vyústili do monografie *Zo slovensko-slovanských lexikálnych vzťahov so zreteľom na lingvistickú geografiu* (1993a) vydané k XI. medzinárodnému slavistickému zjazdu, ktorý sa uskutočnil v Bratislave.

Z hľadiska charakteristiky nárečí slovenských enkláv sú najzaujímavejšie kapitoly, kde sú uvedené konkrétne dôvody a vplyvy, spoluvytvárajúce špecifickú podobu nárečia, ktoré nie je totožné so žiadnym nárečím na Slovensku, no dajú sa v ňom odhaliť konkrétne vplyvy a tendencie spoluvytvárajúce jeho podobu.

Súčasťou obidvoch slovníkov sú aj ukážky súvislých nárečových textov, v prípade Pivnice s korektnou citáciou z publikácií J. Štolca a D. Dudka.

Slovníkové časti sú radené abecedne a výberovo spracúvajú základný slovný fond s orientáciou na prioritné zamestnanie nositeľov, ktorým bolo v tom období predovšetkým poľnohospodárstvo. Zachytávajú lexiku domácu i prevzatú v rôznych obdobiach a fázach vývinu týchto špecifických nárečových útvarov, v značnom rozsahu aj expresívnu lexiku.

Prínosom obidvoch krátkych slovníkov venovaných slovenským nárečiam v cudzine je základná charakteristika nárečí konkrétnych lokalít s ukotvením do širšieho kontextu a určenie alebo potvrdenie nárečového typu lokalít. Vychádzal z poznatkov svojich predchodcov, zároveň bol a je inšpiráciou pre svojich súputníkov, spolupracovníkov aj nasledovníkov.

5. ZÁVER

Dôvody výskumov nárečových podôb enklávnej slovenčiny boli u Antona Habovštiaka popri odbornom záujme ovplyvnené aj osobnými citovými väzbami, no ich vedecká hodnota je nespochybniteľná. Pri týchto výskumoch aplikoval rôzne formy dialektologického výskumu a vykonal terénne nárečové výskumy rôznych typov:

a) dotazníkové výskumy (najmä podľa rozsiahlych dotazníkov vypracovaných pre *Atlas slovenského jazyka* a *Slovanský jazykový atlas*);

b) nahrávanie, prepis a následná analýza súvislých prehovorov (súvislých nárečových textov).

Spracúval vlastné výskumy i výskumy svojich predchodcov. Výskumný materiál získaný pre *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku* a pre *Slovanský jazykový atlas* našiel svoje uplatnenie vo vydaných zväzkoch. Upozorňoval na jeho dokumentárnu hodnotu a tieto výskumy pokladal za záchranné akty, predovšetkým v Maďarsku

a Bulharsku. V spomenutých krajinách bol tento moment posilnený ubúdajúcim počtom hovoriacich (bez ohľadu na dôvody tohto stavu).

Problematike výskumu nárečí slovenských enkláv v Maďarsku, Bulharsku a v srbskej Vojvodine sa venoval sporadicky v priebehu mnohých rokov, ako o tom svedčí aj jeho bibliografia. Hoci tieto výskumy A. Habovštiaka tvoria iba kvapku v mori jeho vedeckých prác, poskytujú základ na sledovanie vývinu slovenských nárečí v konkrétnych lokalitách v inorečovom prostredí. Takisto pri porovnaní so súčasným stavom možno zistiť, či a do akej miery nastal posun na osi k zániku nárečia, ktorý je viackrát rôznymi výskumníkmi spomínaný, najmä v súvislosti so slovenskými nárečiami v Maďarsku.

Okrem vlastného výskumu a vedeckého prínosu treba vyzdvihnúť zásluhy autora na popularizácii dialektologických výskumov a poznatkov o slovenských nárečiach v zahraničí, ktoré sa na základe práce dialektológov dosiahli. Jeho výskumy a štúdie sú prínosom i pre slovenskú etnografiu. I za to patrí Antonovi Habovštiakovi naša vďaka.

Literatúra

- ANOCA, D. M. (2013): Slovenčina v Rumunsku. In: Pekarovičová, J. – Hargašová, Z. (eds.): *Slovenčina vo svete – súčasný stav a perspektívy*. Bratislava: Univerzita Komenského, 245 – 252.
- ASNEM – KIRÁLY, P. – GREGOR, F. – FÜGEDI, E. (1993): *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. [Slovensko-nemecké dvojazyčné vydanie.] Békešská Čaba: Slovenský výskumný ústav.
- BALLEKOVÁ, K. (2009): Nárečové výskumy na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku: Minulé a súčasné podmienky a metódy výskumu. In: Múcsková, G. (ed.): *Jazykovedné štúdie 26. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania*. Bratislava: Veda, 157 – 166.
- BALLEKOVÁ, K. (2013): Výskum nárečovej variety slovenčiny. In: Pekarovičová, J. – Hargašová, Z. (eds.): *Slovenčina vo svete – súčasný stav a perspektívy*. Bratislava: Univerzita Komenského, 22 – 27.
- BARTKO, L. (1998): O doterajších výskumoch a niektorých morfológických osobitostiach nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine. In: Čáni, L. (ed.): *Slováci na Zakarpatskej Ukrajine*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov, 29 – 39.
- BARTKO, L. – DZENDZELIVSKÁ, N. – LIPTÁK, Š. (1998): K charakteristike slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine. In: *Slavica Slovaca*, 33/1, 3 – 17.
- BENEDEK, G. (1983a): *Slovenské nárečia v stoliciach Salaj a Bihor v Rumunsku*. Martin: Matica slovenská.
- BENEDEK, G. (1983b): Slovenské nárečia v Rumunsku. In: Mistrík, J. (ed.): *Studia Academica Slovaca. 12. Prednášky 19. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Alfa, 36 – 56.
- BEŇOVÁ, J. (2024): *Slovenský jazyk a jazyková politika v medzivojnovom období vo Vojvodine (na materiáli VHV)*. [Dizertačná práca.] Bratislava: Filozofická fakulta UK.
- BLANÁR, V. (1950): *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
- BLANÁR, V. (1951): Vplyv bulharčiny na jazyk Slovákov a Čechov v Bulharsku. In: *Jazykovedný zborník Slovenskej akadémie vied a umení*, 5, 97 – 122.

- BLANÁR, V. (1953): Vývin jazyka slovenskej a českej menšiny v Bulharsku. In: *Slavia*, 22/2, 195 – 205.
- BLANÁR, V. (1997): Jazyk slovenskej menšiny v Bulharsku zo sociolingvistického hľadiska. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca*. 3. Bratislava: Veda, 197 – 202.
- BOTÍK, J. (2011): *Dolnozemsí Slováci. Tri storočia vysťahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- DOROSZEWSKI, W. (1958): *Kwestionariusz do badań słownictwa ludowego. Zeszyt I. – IV*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- DUDOK, D. (1972): *Nárečie Pivnice v Báčke*. Martin: Matica slovenská.
- DUDOK, D. (2010): *Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srieame a Slavónsku*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum.
- DUDOK, M. (1996): K začiatkom slovenskej jazykovedy vo Vojvodine. In: Dudok, M. (ed.): *250 rokov života Slovákov vo Vojvodine*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenilne i nastavna sredstva – Spolok vojvodinských slovakistov, 155 – 163.
- DUDOK, M. (1997): Stav slovenčiny v Juhoslávii a jej výskum. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca*. 3. Bratislava: Veda, 203 – 209.
- DUDOK, M. (2008): *Zachránený jazyk. State o enklávnej a diasporálnej slovenčine*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- DUDOK, M. (2013): Podoby slovenčiny vo svete. In: Pekarovičová, J. – Hargášová, Z. (eds.): *Slovenčina vo svete – súčasný stav a perspektívy*. Bratislava: Univerzita Komenského, 15 – 21.
- DZENDZELIVSKA, N. (1974): Slová z detskej lexiky v slovenských nárečiach na území USSR. In: *Slovenská reč*, 39/1, 27 – 33.
- DZENDZELIVSKA, N. (1978): Fonologický opis východoslovenských nárečí na území Zakarpatskej oblasti USSR. In: *Nové obzory*. 20. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 287 – 307.
- DZENDZELIVSKYJ, J. O. (1971): Slovenské ľudové príslovia a porekadlá z obce Turji Remety. Perečynský okres, Zakarpatská oblasť USSR. In: *Nové obzory*. 13. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 285 – 297.
- FILIP, M. (1984 – 1985): Lexikálne výpožičky z nemeckého a maďarského jazyka v reči Slovákov v Starej Pazove. In: Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Vydavateľstvo SVS, 83 – 117.
- FILIP, M. (1988): Porekadlá, príslovia, úslovia, nadávky a vyhrážky zo Starej Pazovy. In: Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Vydavateľstvo SVS, 59 – 80.
- HABOVŠTIK, A. (1954): Slovenská dialektológia v rokoch 1938-1953. In: *Jazykovedný časopis*, 8/2, 69 – 107.
- HABOVŠTIK, A. (1965): Medzinárodná konferencia v Sarajeve. In: *Slovenská reč*, 30/1, 55 – 57.
- HABOVŠTIK, A. (1968): K charakteristike slovnej zásoby slovenského nárečia v G. Mitropolii (Bulharsko). In: *Slavica Slovaca*, 3/3, 299 – 314.
- HABOVŠTIK, A. (1970): O jednom výskume. (správa o nárečovom výskume v obci Vértesszöllős v Maďarskej ľudovej republike koncom roku 1969). In: *Matičné čítanie*, 3/6, 3.
- HABOVŠTIK, A. (1973): Slovensko-ínoslovanské lexikálne vzťahy. In: Havránek, B. (ed.): *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě: lingvistika*. Praha: Academia, 75 – 80.
- HABOVŠTIK, A. (1979): Geografické rozšírenie hungarizmov v slovenských nárečiach. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, Tomus 25*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 161 – 167.
- HABOVŠTIK, A. (1981): Slová cudzieho pôvodu v slovenských nárečiach. In: Ondruš, Š. (ed.): *Studia Academica Slovaca*. 10. *Prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Alfa, 115 – 133.

- HABOVŠTIAK, A. (1983): Slová latinského pôvodu v slovenských nárečiach. In: Peciar, Š. (ed.): *Jazykovedné štúdie 18. Z dejín slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, 79 – 93.
- HABOVŠTIAK, A. (1984): Slovenčina a slovenské nárečia v zahraničí. In: Bielik, F. et al. (eds.): *Zahraniční Slováci a národné kultúrne dedičstvo. Zborník príspevkov z vedeckého seminára k 120. výročiu založenia Matice slovenskej*. Martin: Matica slovenská, 35 – 42.
- HABOVŠTIAK, A. (1987): Germanizmy v slovenských nárečiach. In: *Príroda a spoločnosť*, 36/32, 42 – 44.
- HABOVŠTIAK, A. (1988a): Slovná zásoba slovenčiny s osobitným zreteľom na balkánske jazyky. In: Horecký, J. (ed.): *Československá slavistika. Lingvistika, historie*. Praha: Academia, 25 – 33.
- HABOVŠTIAK, A. (1988b): Slová nemeckého pôvodu v slovenských nárečiach. In: Mistrík, J. (ed.): *Studia Academica Slovaca. 17. Prednášky 24. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Alfa, 139 – 156.
- HABOVŠTIAK, A. (1989a): Zo slovenskej lexiky (s osobitným zreteľom na slovinčinu a juhoslovenské jazyky). In: Jakopin, F. (ed.): *Zborník razprav iz slovanskega jazikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti i umetnosti, 69 – 78.
- HABOVŠTIAK, A. (1989b): Slovenské nárečia v Maďarsku. In: *Literárny týždenník*, 2/42, 5.
- HABOVŠTIAK, A. (1990): Slovenčina a východoslovenské jazyky. In: Šimková, M. (ed.): *Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 145 – 152.
- HABOVŠTIAK, A. (1991): O niektorých zvláštnostiach slovenskej a východoslovenskej slovnej zásoby. In: *Slavia*, 60/2, 145 – 153.
- HABOVŠTIAK, A. (1992): Lexikálne prevzatia neslovenskej proveniencie v predveľkomoravskom období. In: *Slavica Slovaca*, 27/1, 51 – 61.
- HABOVŠTIAK, A. (1993a): *Zo slovensko-slovanských lexikálnych vzťahov so zreteľom na lingvistickú geografiu*. Bratislava: Veda.
- HABOVŠTIAK, A. (1993c): Jazykovedné dielo o slovenčine v Maďarsku. In: *Knižná revue*, 3/10, 7.
- HABOVŠTIAK, A. (1993b): Atlas predsa vyšiel [Király, P. – Gregor, F.: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Békešská Čaba 1993]. In: *Literárny týždenník*, 6/47, 4.
- HABOVŠTIAK, A. (1994): Nárečie Gornej Mitropolie s osobitným zreteľom na slovnú zásobu. In: Zelenák, Š. (ed.): *Ročenka Spolku Slovákov z Bulharska*. Bratislava: Spolok Slovákov z Bulharska, 24 – 33.
- HABOVŠTIAK, A. (1995): *Krátky slovník nárečia slovenského oravského podľa Antona Habovštiaka*. Bratislava: Print-servis.
- HABOVŠTIAK, A. (1997): *Krátky slovník nárečia slovenského pivnického podľa Antona Habovštiaka*. Bratislava: Print-servis.
- HABOVŠTIAK, A. (1998a): *Krátky slovník nárečia slovenského gornomitropolského podľa Antona Habovštiaka*. Bratislava: Print-servis.
- HABOVŠTIAK, A. (1998b): Gorna Mitropolia – slovenská enkláva v Bulharsku z jazykového hľadiska. In: Dobříková, M. (ed.): *Slovensko-bulharské jazykové a literárne vzťahy*. Bratislava: T. R. I. Médium, 63 – 67.
- HABOVŠTIAK, A. (1998c): Niektoré slová cudzej proveniencie spred veľkomoravského obdobia. In: Doruľa, J. (ed.): *XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov*. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV, 9 – 19.
- HABOVŠTIAK, A. (1998d): Atlas predsa vyšiel. Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. In: *Slovenský juh*, 1, 10.
- HABOVŠTIAK, A. (2000): Jazykový zemepis a germanizmy v slovenských nárečiach. In: Buzássyová, K. (ed.): *Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého*. Bratislava: Veda, 458 – 464.
- HABOVŠTIAK, A. – BUFFA, F. (1964): *Dotazník pre výskum slovenských nárečí. II. 1. Lexikálna časť*. Zost. A. Habovštiak. 2. *Slovotvorná časť*. Zost. F. Buffa. Bratislava: Slovenská akadémia vied.

- HAMMEROVÁ, L. B. – RIPKA, I. (1994): *Speech of American Slovaks – Jazykové prejavy amerických Slovákov*. Bratislava: Veda.
- HOVANČÍK, M. (2009): Variantnosť jazyka bihorských Slovákov. In: Múcsková, G. (ed.): *Jazykovedné štúdie. XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania*. Bratislava: Veda, 184 – 187.
- HRÍBOVÁ, M. (2022): Stav a perspektívy výskumu slovenských nárečí v Srbsku. In: *Slavica Slovaca*, 57/3, 245 – 258.
- HUDEČ, I. (1994): Slovo vydavateľa. In: *Krátky slovník nárečia slovenského spišského podľa Antona Kreta*. Bratislava: Print-servis, 146 – 150.
- HUDEČ, I. (1997): Slovensko nemá hranice (doslov). In: *Krátky slovník nárečia slovenského pívnického podľa Antona Habovštiaka*. Bratislava: Print-servis, 229 – 231.
- HURBAN, V. V. (2014): *Jazykovedné práce*. Ed. A. Marićová. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum.
- KIRÁLY, P. (1963): Atlas slovackich dialektov v Vengrii. In: *Studia Slavica academiae scientiarum Hungaricae. IX*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 45 – 54.
- KIRÁLY, P. (1993): Konceptia Atlasu slovenských nárečí v Maďarsku. In: Király, P. – Gregor, F. – Fügedi, E.: *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Slovensko-nemecké dvojazyčné vydanie. Békešská Čaba: Slovenský výskumný ústav, 5 – 20.
- KOŇARIKOVÁ, K. (2022): Dejiny Slovákov z Bulharska v prvých zmienkach o ich príchode do Mŕtvice. In: Pavelcová, Z. (ed.): *Slováci v zahraničí. 39. Zborník Krajanského múzea Matice slovenskej*. Martin: Matica slovenská, 44 – 61.
- MARIĆOVÁ, A. (2006): *Slovenské nárečie Starej Pazovy*. Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA.
- MARIĆOVÁ, A. (2010): *Slovenská nárečová lexika Starej Pazovy*. Stará Pazova: Vydavateľ Kanadem.
- MARIĆOVÁ, A. (2011): *Slovník pazovského nárečia*. Bratislava: Vydavateľstvo ESA.
- MICHALKO, J. (1936): *Naši v Bulharsku: päťdesiat rokov ich života, práce, piesne a zvykov*. Myjava: Kníhtlačiarne Daniela Pažického na Myjave.
- MLACEK, J. (1988): Z charakteristiky nárečovej frazeológie Starej Pazovy (na základe zbierky Michala Filipa). In: Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Vydavateľstvo SVS, 47 – 56.
- ONDREJOVIČ, S. (1996): Z výskumu Slovákov a slovenčiny v Dolnom Rakúsku. In: Mlacek, J. (ed.): *Studia Academica Slovaca. 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK, 153 – 159.
- ONDREJOVIČ, S. (1998): Z výskumu „zabudnutej“ slovenskej menšiny v Dolnom Rakúsku. In: Žigo, P. et al. (eds.): *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica 49*. Bratislava: Univerzita Komenského, 35 – 42.
- ONDRUS, P. (1956): *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- ONDRUS, P. (1978): Výskum slovenských nárečí mimo územia Slovenska. In: Mistrík, J. (ed.): *Studia Academica Slovaca. 7. Prednášky 14. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Alfa, 321 – 336.
- PALKOVIČ, K. (1957): Z vecného slovníka Slovákov v Maďarsku. In: Štolc, J. (ed.): *Jazykovedné štúdie 2. Dialektológia*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 298 – 353.
- PALKOVIČ, K. (1984a): Slovenské ostrihomské nárečia v Maďarsku. In: *Slavica Slovaca*, 19/1, 43 – 54.
- PALKOVIČ, K. (1984b): Zo slovenských nárečí v Ostrihomskej župe. In: Bielik, F. – Baláž, C. (eds.): *Slováci v zahraničí. 10*. Martin: Matica slovenská, 40 – 71.
- PALKOVIČ, K. (1985): Zo slovenských pilišských nárečí v Peštianskej župe. In: Bielik, F. – Baláž, C. (eds.): *Slováci v zahraničí. 11*. Martin: Matica slovenská, 109 – 134.
- PALKOVIČ, K. (1986): Slovenské nárečia v Rakúsku. In: *Slovenská reč*, 51/5, 264 – 272.

- PALKOVIČ, K. (1987): O Slovákoch v Rakúsku a o ich nárečí. In: Bielik, F. – Baláž, C. (eds.): *Slováci v zahraničí*. 13. Martin: Matica slovenská, 76 – 91.
- PALKOVIČ, K. (1990): Príspevok k výskumu rumunských Slovákov. In: Bielik, F. – Baláž, C. (eds.): *Slováci v zahraničí*. 16. Martin: Matica slovenská, 165 – 166.
- PALKOVIČ, K. (1998): Z výskumov slovenských nárečí v Rakúsku. In: Žigo, P. et al. (eds.): *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica*. 49. Bratislava: Univerzita Komenského, 29 – 33.
- PAULINY, E. – ŠTOLC, J. (1947): *Dotazník pre výskum slovenských nárečí I*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
- RIPKA, I. (1996): Ďalšie smerovanie teritoriálne zameraných výskumov. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Sociolinguistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca*. 2. Bratislava: Veda, 18 – 24.
- RIPKA, I. (2003): Niektoré špecifiká jazykových prejavov amerických Slovákov. (Slovansko-neslovanské jazykové kontakty.) In: Doruľa, J. (ed.): *XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Lubľane. Príspevky slovenských slavistov*. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV, 163 – 169.
- ROHÁRIK, P. (1988): *Terminológia remeselníckej výroby v Nadlaku. 1. (Remeslá zamerané na potreby poľnohospodárskej výroby)*. Martin: Matica slovenská.
- ROHÁRIK, P. (2010): *Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku. II. a III.* Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- ROHÁRIK, P. (2016): *Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku. IV. a V.* Eds. V. Patráš – M. Arvensisová. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- ROZKOŠ, P. (1987): Slovenské bihorské nárečia v Rumunsku. In: *Variácie* 9. București: Kriterion, 174 – 187.
- ROZKOŠ, P. (1995): Slovenské nárečia v Rumunsku. In: Bartalská, E. – Gracová, G. (eds.): *Slováci v Rumunsku*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov, 82 – 112.
- SERVÁTKA, M. (1993): Výsledky doterajšieho bádania slovenského jazyka v Poľsku. In: *Slavica Slovaca*, 28/1 – 2, 228 – 234.
- SIPOS, I. (1958): *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Harmor-Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest: Akadémiai Nyomda.
- Slovníkový dotazník pro nářečí českého jazyka. I., I – Doplnky, II:* (1954, 1955, 1958): Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.
- ŠTOLC, J. (1949): *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava: SAVU.
- ŠTOLC, J. (1968): *Reč Slovákov v Juhoslávii*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- ŠTOLC, J. (1970): Slovenské jazykové ostrovy na Dolnej zemi ako predmet jazykovedného výskumu. In: *Slováci v zahraničí*. 1. Martin, 33 – 79.
- TÓBIK, Š. (1963): K charakteristike nárečia presídlencov z Nového Klenovca na zakarpatskej oblasti USSR. In: *Jazykovedný časopis*, 14/1, 46 – 56.
- TUŠKOVÁ, T. – UHRINOVÁ, A. – RÁGYANSKI, J. (2023): Súčasný slovakistický výskum vo Výskumnom ústave Slovákov v Maďarsku. In: *Slovenská reč*, 88/3, 384 – 398.
- UTĚŠENÝ, S. (1963): Přípravy dotazníku pro slovanský jazykový atlas. In: *Slovo a slovesnost*, 24/4, 286 – 287.
- VOPROSNÍK OBŠČESLAVIANSKOGO LINGVISTIČESKOGO ATLASA (1965). Moskva: Nauka.
- ŽIGO, P. (1998): Areálové vplyvy na nárečovú lexiku na slovensko-rakúskom pomedzí. In: Žigo, P. et al. (eds.): *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica*. 49. Bratislava: Univerzita Komenského, 51 – 58.
- ŽIGO, P. (2001): Lexikálne prevzatia na slovensko-rakúskom pomedzí. In: *Slavica Slovaca*, 36/1, 3 – 12.
- ŽIGO, P. (2021): Podstata duchovnej kultúry z jazykovedného hľadiska. Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: Uhrinová, A. (ed.): *Výskum Slovákov v Maďarsku v interdisciplinárnom kontexte. Na počesť Anny Divičanovej a k 30. výročiu VÚSM*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 317 – 330.

ŽILÁKOVÁ, M. (1986): *Nárečie troch slovenských obcí v Bakonyi s osobitným zreteľom na pozostatky aoristu*. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc.

Internetové zdroje

- [1] Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Dostupné na: <https://www.uszz.sk/pocty-a-odhady/> (cit. 19. 9. 2024).
- [2] Slovenské zahraničie. Portál Slovákov vo svete. Dostupné na: <https://www.slovenskezahranicie.sk/bulharska-republika/> (cit. 19. 9. 2024).

Lubica Dvornická

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Panská 26, 811 01 Bratislava I

E-mail: lubica.dvornicka@juls.savba.sk

ORCID: 0009-0005-7268-6704